

Վր. Երև. Լուս. Ժողով

ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԱԾ ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ ՍԱՀՄԱԿ - ՄԵՄՐՈՊ 1912Ի ՄՐՅԱՆԱԿԱԻ

ՎԱՀԱՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ՅԻՉԱՏՏԱԿԱՐԱՆ

(1512-1933)

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԱԶԳԱՅԻՆՔ

Դ.

- 1 — ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱԹՈՆ Գ. Ս. ՕՏԵՄՆԻ Դամբանական
- 2 — ՄԿՐՏԻԶ ԱՄԻՐԱ ՃԷԶԱՅԻՐԼԵԱՆ 2 պատկերով
- 3 — ՖԻԶԻՔԱ ՊՕՂՈՍ ՊԱՏՈՒԿԵԼԻ 2 »

ՅՐԵԱՏԱԿԱՐԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 17

Բ. ՀԱՏՈՐ

Պրակը 2.50 Ե. Դ.

1933

ԳՐԱՏՈՒՆ

ՎԱՀԱՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

18 Շորա Թէվֆիք, 18 — Գանիրէ

Տպագրութիւն Յակոբ Փափագեան, 3, Մխոան Սուարէս — Գանիրէ

Իբր գրական գեղեցիկ կտոր մը եւ Ա-
ղարոնի կեանքը պատկերացնող
այնքան յաջող դրուագ մը,
կ'արսասպեմք Օսեան Գր-
րիգոր Էֆ. խօսած
դամբանականը:

Այս մարդը որուն այս բազմութիւնը
մարդկութեան ու բարեկամութեան յետին
մեծարանքը մատուցանելու եկած է, ընդ-
հանուր համակրութեան փառաւոր ցոյցերով
չըջապատեալ կուգայ մեր մէջ, փառաց
բարձունքէն իր ընտրած համեստ գիւղին
համեստ գերեզմատանը մէջ իջնալու հա-
մար: Փառաց կոչեալ չէր ի ծննդենէ Աղա-
թոն էֆէնտին, աշխատութիւնն ու գիտու-
թիւնը բարձրացուցին զինքը, իր տաղան-
դովը Տէրութեան պաշտօններու մէջ մինչև
հիմա քրիստոնէից անմատչելի բարձրու-
թեան մը հասաւ, իր բնաւորութեամբը
ընդհանուր հասարակութեան սիրելի անձ
եղաւ և սկզբունքներովը իր ազգին յա-
ռաջդիմութեանը ծառայեց:

Թող ուրիշներ յակճիոս մեան իր
փառքին առջին և իր տաղանդն ու բնա-
ւորութիւնը զրուատեն, իսկ ես, որ շարու-
նակ տասն և չորս տարի իրեն հետ զաղա-
փարաց հաղորդակցութեան մէջ ապրեցայ,
իր գերեզմանին վրայ կ'ուզեմ միայն հուշա-
կել ինչ որ իր կեանքին մէջ մտնաւոր սի-
րով սիրեցի, իր սկզբունքները: Շատեր
կան՝ որ սկզբունք ունինք կ'ըսեն, այլ քա-
նինք՝ կան որ կը գեղեւին: Աղաթոն է-
ֆէնտին ամէն պարագային ու ամէն վիճա-
կի մէջ հաւատարիմ մեաց իր սկզբունքնե-
րուն, և միայն ի պահանջել հարկին արտա-
քին ձեւը միայն զոհելով՝ անսասան կեցաւ
իր ներքին համոզմանցը մէջ: — Ոչ ոք ա-
ւելի զրական կերպով կ'ըմբռնէ ազատու-
թեան յարգն և արժէքը՝ քան տնտեսագէտ
մը: Աղաթոն էֆէնտին այս գիտութեան
ուսմանը մէջ՝ որ իր կեանքին մեծ մասը
զբաղեցուցած է, քաղեց իր բոլոր ոյժը ա-
զատութեան հաւատալու համար:

Ինք այն մարդոցմէն չէր որ վերաց-
եալ բանի մը համար կը վառուին, չունէր
իր ներսիդին այն անդիմազրելի խանդը
որ խորհրդածութենէ առաջ կ'անցնի և որ

ապացոյց չի փնտեր հաւատալու ու յարեւո-
համար, իրեն համար ազատութիւնը թուա-
բանական ճշմարտութիւն մըն էր: — Աղա-
թոն էֆէնտին պատմութեան իմաստասի-
րութենէն լաղած էր ոչ նուազ նուիրական
սկզբունք մը, այն է յառաջդիմութեան
սկզբունքը: Մարդկութեան ընթաց-
քը պատմութեան մէջ անյարիր և
աղխազուրկ դիպուածոց շարք մը չէ:
Մարդկութիւնը վայրենութեան վիճակէն
սկսելով միշտ լաւագոյն վիճակի մը դիմած
է, և իւրաքանչիւր դար մարդկային յա-
ռաջդիմութեան այս մեծ գործողութեան
մէջ իր բաժինն ունեցած է: Այս ճշմար-
տութենէն կը ծագի իւրաքանչիւր մարդու
համար պարտաւորութիւն՝ մարդկութեան
յառաջդիմութեանն աշխատելու, առանց
հայրենիքի ու ազգի խտրութեան: Սոյն ըս-
կզբունքները՝ որոնց երբէք չստեց Աղաթոն
էֆէնտին կեանքը, գիտցաւ նա վերածել
նաև Աղգային վարչութեան վերաբերեալ
խնդրոց, և այս մասին մատուցած ծառա-
յութիւնները չպիտի մոռցուին: Ուրիշ ծա-
ռայութիւն մը՝ որ մանաւանդ իր նոր ըն-
դունած պաշտօնէն ետև պիտի կրնար մա-
տուցանել, այն է որ ինք մեծապէս պիտի
նպաստէր հայերը օր օրի աւելի սիրելի ու
յարգելի ընելու Տէրութեան առջև...:
Իայց իր պաշտօնական ընթացքին երբ նոր
բարձունքն էր թեւահոխած, երբ այնքան
աշխատութեան լիուրի վարձքը կ'ընդունէր
ճշմարտագէտ ազատամիտ վեհագետ մը՝
անոր խորհրդոցը մէջ բազմելու մեծ պատ-
ւոյն արժանանալով, և երբ ընդհանուր հա-
սարակութիւնն իսկ ու Եւրոպա եռանդա-
գին ծափահարութեամբ կ'ողջունէր իր
ընտրութիւնը, և իր սիրելի ազգն ու բաղ-
մաթիւ բարեկամները՝ ինչպէս նաև Տէրու-
թիւնն անհամբեր կը սպասէին իր փառա-
ւոր դարձին, և անա՛ անողոքելի անգութ
հիւանդութիւն մը երեք ամիս չարաչար
տանջելէն ետև զինքը, խլեց կորզեց բոլո-
րովին, և այնքան մեծութենէն անունը մի-
այն թողուց աշխարհի վրայ: Աղաթոն
էֆէնտին ոչ եւս է...:

Ասանկ անա աշխարհիս սկիզբէն
ի վեր ընդհանուր անվերջանալի հոսանք մը
կը քշէ կը տանի ինչ որ կը ծնի փա՛ռք,
մեծութիւն, տաղանդ, ինչ բանի որ կը
յարի մարդս, ամէն բան կ'ընչանայ. աւել

րակք աւերակաց վրայ կը դիզուին և ընդհանուր հեծութեան ձայն մը շուրջ կը պատէ մեռելոց և կենդանեաց բոլորտիքը, և փոքր մի եւս՝ և հնա Տիեզերք անդամ, այնքան էից և էութեանց բնակարանն իր անթիւ լուսաւոր աշխարհներովը և անսահման հիւանալեօքը, այն եւս անհետանայ թերեւս . . . : Ինչ պիտի ըլլայ մարդս, այն որ իր ազրելուն գիտակցութեամբը ազրեցաւ, ներքին մարդը որ իր իղձերուն սահման չճանչցաւ այս աշխարհիս վրայ: Ո՛վ իմ բարեկամս, որ հոս անշունչ դիակնացեալ կը կենաս մեր աչաց առջև ես զքեզ չեմ նկատեր, չեմ կրնար նկատել իբրև մեռեալ բոլորովին: Աննիթական մաս մը կայ ի քեզ, որ կենդանութեանդ կը լուսաւորէր քու զգացմունքդ ու մտածութիւններդ, և որ միայն կարող էր գեղեցկացնել:

Լու քու մտքի ու սրտի յատկութիւններդ, անի հաճանչ մըն էր ի քեզ անսպասելի յաւիտենական լուսոյն, որուն կ'երթայ անտարակոյս խառնուելի հողին յետ մահուան մարդուն:

Եւ մենք քու բարեկամներդ, և անոնց մէջ զոր խանդակաթ սիրով սիրեցիր տաւրնուչորս ամաց հետէ, և որուն պահուած է եղեր այս զա՛նն փորձն ալ քու գերեզմանիդ վրայ իր անզօր բերնովը արտասանելու այս գուն խօսքերը, մենք զորս որք ձգեցիր ի քօ սիրո՛յդ, մեր վերջին մեաս բարոյն ըսելով քեզի, այս միա՛կ միսիթաբութիւնը կը տանինք մեր հետ, և քու յիշատակդ մեր կենաց մեացեալ օրերուն ընկեր:

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

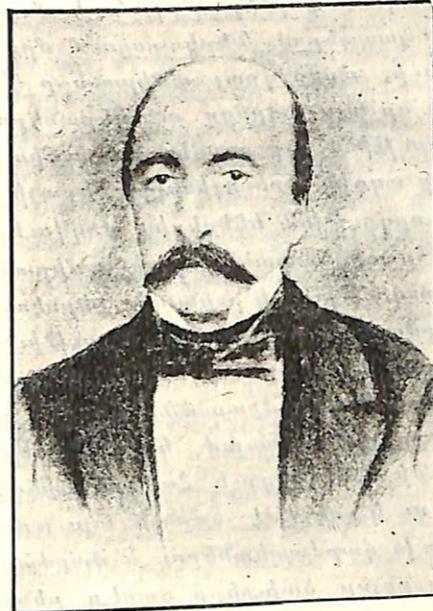
ՄԿՐՏԻՉ ԱՄԻՐԱ ՃԵԶԱՅԻՐԼԵԱՆ

1805 — 1861

Մկրտիչ Ամիրա մէկն էր այն մեծահարուստ հայերէն որոնք նախորդ դարուն առաջին կիսուն կատարած էին սեղանաւորական արհեստին մէջ ճիշտ այժմու դրամատուններու դերը, և եղած է նոյն իսկ միջոց մը որ Մկրտիչ ամիրա ի ձեռին ունեցած է Օսմ. Կայսրութեան մաքսային ելուժուտքը:

Իր անունը փառքի և ճօխութեան առասպելային դրուագներով կը հասնի մինչև այսօր: Ճեզայիրլեան սակայն իր փառքին հետ գիտցած է նաև զուգորդել բարիքը, ասոր համար է որ իր անունը կը դասուի մեր սոյն Հայ Բանթէոնին մէջ:

Մկրտիչ Ճեզայիրլեան որդին էր Սարգիս ամիրայի որ Ակնէն գաղթած անուանի գերդաստանի մը շառուղին էր: Ծնած է Սասգիւղի մէջ 1805 ին, հազիւ 10 տարեկան էր, երբ իր հայրը կորսնցնելու զժբախտութիւնը ունեցաւ բայց ինք ի ընէ ուշիմ սկսաւ ուսման հետեւիլ և իր նախնական կրթութիւնը ստացաւ իր ծննդավայրին մէջ, այն զպրօքը՝ որ յետոյ իր հողածութեան միակ առարկան դարձաւ: Վարժարանը թողլէն ետք սկսաւ զբաղիլ սեղանաւորական գործերով ապա կառավարական սրբաշունեայ եղաւ և հետզհետէ իր ուշիմութեամբ և զիրքով մաքսի վերա-

75 Մկրտիչ Ամիրա Ճեզայիրլեան

Հարգանքով
Ճեզայիրլեան կրտսեր որդի յանձնարար
բաւարար Քրիստոսոս Անայիսայն յանձնար
հարգանքով ճեզայիրլեան արտաստան
պի եղեւ որ Կար Կրտսեր Պր. Աջնուստիան
ընտանեաց հանդերձ անկողն գտնուիլ կրտսեր
Ռոմ Ի պատիւ Մկրտիչ Պր. Անայիսայն յանձնար
և Քեզ

76 Ճեզայիրլեանի քեռորդոյն ամուսնութեան հրաւիրագիրը Մկրտիչ ամիրա Ճեզայիրլեան ստորագրութիւնով

տեսուչ անուանուեցաւ(*) շարունակելով հանդերձ իր սեղանաւորական գործերը:

Անկեղծ ըլլալու համար ըսենք թէ ինք փառասէր եղած է, բայց ստիկա իրեն առիթ մը եղած է աւելի յառաջանալու և հուշակ հանելու: Իր ժամանակակից բողոքով ինք-գրուի ամիրաներու հակառակելով՝ իբր ազատամիտ և լուսաւորեալ անձ ջանացած է շօշափելի օգուտներ ունենալ ազգին համար, զգացած է երկրագործութեան օգտակարութիւնը և ուսման անհրաժեշտութիւնը, և իր բարեգործութիւնները միշտ զէպի հոն ձգած են: Բանասէրի խմբագրապետը՝ հանգուցեալ Հիսարեան որ ուսուցչի պաշտօնը ունեցած է Ճեզայիրլեանի:

(*) 20,000է աւելի հայեր մաքսի մէջ և այլ տեղեր պաշտօնի անցուցած է:

յիրլեանց տան մէջ, մեզ հաւաստեց թէ Մկրտիչ ամիրա գրասէր էր և ուստարող գրականութեան: Իր ամենէն աւելի սիրած գիրքն էր Նաբոլէոնի կենսագրութիւնը ուրիշ ազգուած էր և որուն համառօտը պատրաստել տը պագրել աուած էր, և կը փափաքէր ընդարձակն ալ պատրաստել տալ:

Ազգային բարերար մը կրցաւ ըլլալ և փոխանակ հետեւելու իր նախընթաց ամիրաներու շաւղին և եկեղեցի շինելու, բարեգործութեան բոլորովին տարբեր ուղի մը բռնեց:

Ինք զգալով թէ հայ պատանիներ Եւրոպա զրկել դաստիարակել տալը ամենէն կարեւոր բարիքն էր, շատ պատանիներ Եւրոպա զրկեց, որոնց մէջէն յիշենք Աղաթան Գրիգոր Լճիկեան հայ առաջին նախարարը որ աւմիրային ծախքովը դաստիարակուեցաւ և լիուրի պատկեց Ճեզայիրլեանի

յոյսերը, և Յ. Ամատեան որ երկրագործական Կոնսեանի վարժարանէն շրջանաւարտ վերադարձաւ:

Ինք զգալով ուսման կարեւորութիւնը՝ վերաշինեց Խասադիւղի Ա. Ներսէսեան վարժարանը:

Ճէզայիրեան Ներսէսեան վարժարանը նորոգելէն ետք (1836 - 1838) կը ձեռնարկէ բարեկարգութեան, վարժարանին նախակրթական մասին մէջ իրերաւարտութեան եզանակաւ դաս տրուել կը սկսի, իսկ ուսումնարանի աշակերտներուն ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուները կ'աւանդուին, ինչպէս նաև զանազան ուսումնական, բացի մասնաւոր իտալացի դասատուէ մը կը դասախօսէին նաև Եղիկեան Յովնանէս վարժապետ, Յովսէփ Վարդանեան (յետոյ Վարդան փաշա), Ֆիզիքա Պողոս պատուելի և Տ. Սահակեան Յովնանէս, Տ. Գէորգ Արծրունի հայկաբանութեան և արամբանութեան դասախօս էր և Ճէզայիրեան ամիրային կողմէ վարժարանին աւսուչն, իր յորդոր երուն շնորհիւ վարժարանին ծախսերուն համար աւելն ամիս ամիրան 10,000 զրուշ կը վճարէր, դժբախտաբար այս փայլուն վիճակը հազիւ 19 ամիս տևած է, որովհետև հետեւեալ միջոցէպը բոլորովին վշտացուցած է բարեսիրտ ամիրան:

Մկրտիչ ամիրա խնջոյք մը կուտայ իր տան մէջ և կը հրաւիրէ բոլոր ամիրաները բացի Պալեան ամիրայէն, խնջոյքէն ետք բոլոր ամիրաները զպրոց կ'ելլեն, հոն ձառեր կը խօսուին հայերէն, ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուներով և դասախարակութեան կարեւորութեան վրայ բանաստեղծութիւն մը կը կարդացուի Եղիկեան վարժապետէ յորինուած, բնա-

գիտական փորձեր կ'ըլլան և մոգական լապտերով ներկայացում մը կը տրուի, ասոր վրայ ամիրաները կ'ըսեն որ այս զպրոցը աշակերտներուն մոգութիւն կը սորվեցնէ և ամիս մը ետք ազգին երեւելիները Բերայի Ա. Երբորդութիւն եկեղեցին ժողովուրդով կը հրաւիրեն նաև Մ. Բախչ ամիրան և դիտողութիւն կ'ընեն որ Ներսէսեան վարժարանին մէջ անհաւատութիւն և օտար լեզու կը սորվեցնեն: Մկրտիչ ամիրա այս ամբաստանութեանէն չափազանց վշտանալով կը կանչէ Արծրունի Տ. Գէորգը և Հովեան Նիկողոսը ու կ'ըսէ թէ «մինչև այս ամսազրուի վարժապետներու և վարժարանին բոլոր ծախքերը գացէք սենեակէս առէք, այլեւս վարժարանի վրայէն իմ խնամատարութիւնս վերցուցած եմ»:

Այս անօրէնութեան վրայ վարժապետները կը հրատարին, շատ մը դաւառացի աշակերտներ կը մեկնին վարժարանէն և կը մնան միայն գիւղին երկսեւ աշակերտները, Տ. Գէորգ հայր յուզեալ կը յորդորէ ծնողները որ դիմեն Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքին որպէս զի հրաւիրէ Ճէզայիրեանն շարունակելու իր արգիւնաւոր խնամատարութիւնը: Սակայն գիւղին մէջ զանուոզ ամիրաները, յայտնի թէ զազանի, խոչընդոտներ կը յարուցանեն սոյն ձեռնարկին արգիւնաւորութեան դէմ: Մկրտիչ ամիրա բարկանալով կը դիմէ Պատրիարքին անձամբ և կ'ըսէ. «Բննեցէ՛ք վարժարանը, տեսէք թէ ի՞նչ կայ, ազէկը, գէշը, օգտակարը, վնասակարը ձեզմէ կը սպասենք իմանալ»: Պատրիարքը կ'որոշէ երթալ տեսնել անձամբ վարժարանը, բայց ամիրաները մէյմէկ խոչընդոտ կը հանեն և վերջապէս

Պատրիարքարանէն ետսալսծի մը Խասադիւղ երթալով, Տ. Գէորգ Արծրունին Պատրիարքարան կը տանի ուրկէ կ'աքտորեն Չօրլու և այսպէսով Ճէզայիրեանի այնչափ զոհողութիւններով հաստատած և բարեկարգած վարժարանը իր փայլուն վիճակէն կ'իջնէ աննախանձելի դրութեան մը:

* *

Ինչպէս յիշեցինք Ամիրային մեծագոյն փափաքը ըլլալով երկրագործութիւն և մետաքսագործութեան տարածումը Թուրքիոյ մէջ, որ միշտ կարեւոր վաճառականութիւն մը եղած է Թուրքիոյ համար, այս մտաքով շատ մը օգտակար ձեռնարկութիւններ ունեցաւ, օգտակար թէ՛ երկրին և թէ՛ ազգին միանգամայն, մետաքսի շատ մը գործարաններ բանալ տուաւ ու այլեւայլ գրքերու տպագրութեան սատարեց որոնցմէ կարեւորներն են.

1. Մետաքսաբանութիւն, Յ. Կըրճիկեան (1846).
2. Հանրացոյց պատկեր շերամ պահելու.
3. Կարճաւատ վարք Մեծին Նարոյէնի, Հիսարեան (1847).
4. Ընթերցասիրութիւն, Չօրայեան (1852).
5. Մանր ուսմունք Բրիտանեական, Մարկոսեան (1855):

Իր ծննդավայրը Խասադիւղ ամենէն աւելի օգտուած է իր հանրային գործունէութենէն, ինք շինել տուած է Այվան-Սէրայ Փիրի-Փաշայի կամուրջը, որուն համար կ'ըսուի թէ ուսման անդամ ինք անցած է վրայէն ձիով և այդ պարագան պատճառներէն եղած է իբր փաստ ծառայելով իր թշնամիներուն: Կառավարութիւնը այս և ուրիշ պատճառներով քիչ ետք քանդած է այդ կամուրջը որուն գոյութիւնը կարեւոր էր:

Դարձեալ Խասադիւղի մէջ Գարա Աղաճի քարափը շինել տուած է, փոշոցները վերանորոգած և գիւղին բարեկարգութեան հոգածու գտնուած է:

Կառավարական շրջանակներու մէջ մեծ ազդեցութիւն ունէր շնորհիւ հանրածանօթ Մեծ Եպարքոս Բէշիա փաշայի որուն մտերիմն ու բարեկամն էր, Ճէզայիրեան անոր միջոցաւ մեծ դեր ունեցած է ազգ. գործերու մէջ և հրովարտակ հանել տալով կայսրէն՝ զրկած է Պատրիարքարան 1847 Մայիս 7 ին որով երկու ժողով հաստատուեալ արածութիւն կը արուէր, մէկը 20 աշխարհական անձերէ բաղկացած Գեւազոյն ժողով որ հիմա քաղաքական ժողովն է, իսկ միւսը 14 եկեղեցականներէ բաղկացած Հոգեւոր ժողովը, որ հիմա կրօնական ժողովն է, այդ կերպով հիմնարկութիւնը կ'ըլլայ Ազգ. Սահմանադրական կարգերու: Այս երկու ժողովներուն Պատրիարքը պիտի նախագահէր և Գեւազոյն ժողովոյ որոշումներուն գործադիրն էր Լօղօմեք անունով պաշտօնեայ մը (այժմու գործակատարը):

1847 Մայիս 9 ին իբր ժողովական Ճէզայիրեանի հետ կ'ընտրուին նաև Պալեան Կարապետ, վառօգապետ ամիրաները և Յ. Կրճիկեան և ուրիշներ, այս ժողովին կը մասնակցին նաև Էմնաֆները:

Ճէզայիրեանի կարծիքները՝ ազգային շրջանակի մէջ միշտ զերակըշտութիւն ունեցած են: Համակիր եղած է Հայ Թատրոնին հաստատման և հակառակարդ հանդիսացած է ամիրաներէ շատերուն, որոնք խաւորամտութեամբ թատրոնին պէտք չէին տեսներ և որոնք ցուալի է որ յաջողեցան փլցնել տալ առաջին հայ թատրոնը որ հաստատուած էր:

յոյսերը, և Յ. Ամատեան որ երկրագործական Կոնիսեանի վարժարանէն շրջանաւարտ վերադարձաւ:

Ինք զգալով ուսման կարեւորութիւնը՝ վերաշինեց Խասգիւղի Ա. Ներսէսեան վարժարանը:

Ճէզայիրեան Ներսէսեան վարժարանը նորոգելէն ետք (1836 - 1838) կը ձեռնարկէ բարեկարգութեան, վարժարանին նախակրթական մասին մէջ իրերաւարժութեան եղանակաւ դաս տրուել կը սկսի, իսկ ուսումնարանի աշակերտներուն Ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուները կ'աւանդուին, ինչպէս նաև զանազան ուսմունքներ, բացի մասնաւոր իտալացի դասատուէ մը կը դասախօսէին նաև Եղիկեան Յովնանէս վարժապետ, Յովսէփ Վարդանեան (յետոյ Վարդան փաշա), Ֆիզիքա Պողոս պատուելի և Տ. Սահակեան Յովնանէս, Տ. Գէորգ Արծրունի՝ հայկաբանութեան և տրամարանութեան դասախօս էր և Ճէզայիրեան ամիրային կողմէ վարժարանին տեսուչն, իր յորդոր երուն շնորհիւ վարժարանին ծախսերուն համար աւմէն ամիս ամիրան 10,000 զրուշ կը վճարէր, դժբախտաբար այս փայլուն վիճակը հազիւ 19 ամիս տեւած է, որովհետև հետեւեալ միջադէպը բոլորովին վշտացուցած է բարեսիրտ ամիրան:

Մկրտիչ ամիրա խնջոյք մը կուտայ իր տան մէջ և կը հրաւիրէ բոլոր ամիրաները բացի Պալեան ամիրայէն, խնջոյքէն ետք բոլոր ամիրաները զպրոց կ'ելլեն, հոն ճառեր կը խօսուին հայերէն, Ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուներով և դաստիարակութեան կարեւորութեան վրայ բանաստեղծութիւն մը կը կարդացուի Եղիկեան վարժապետէ յորինուած, բնա-

գիտական փորձեր կ'ըլլան և մոզական լապտերով ներկայացում մը կը տրուի, ասոր վրայ ամիրաները կ'ըսեն որ այս դպրոցը աշակերտներուն մոզութիւն կը սորվեցնէ և ամիս մը ետք ազգին երեւելիները Բերայի Ս. Երբորգութիւն եկեղեցին ժողովուրդ կը հրաւիրեն նաև Մ. րտիչ ամիրան և գիտողութիւն կ'ընեն որ Ներսէսեան վարժարանին մէջ անհաւատութիւն և օտար լեզու կը սորվեցնեն: Մկրտիչ ամիրա այս ամբաստանութիւնէն չսփողանց վշտանալով կը կանչէ Արծրունի Տ. Գէորգը և Հովեան Նիկողոսը ու կ'ըսէ թէ «մինչև այս ամսու գլուխ վարժապետներու և վարժարանին բոլոր ծախքերը զացէք սենեակէս առէք, այլեւս վարժարանի վրայէն իմ խնամատարութիւնս վերջացած եմ»:

Այս անօրէնութեան վրայ վարժապետները կը հրաժարին, շատ մը դաւաւանացի աշակերտներ կը մեկնին վարժարանէն և կը մնան միայն գիւղին երկսեռ աշակերտները, Տ. Գէորգ հայր յուզեալ կը յորդորէ ծնողները որ դիմեն Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքին որպէս զի հրաւիրէ Ճէզայիրեանն շարունակելու իր արդիւնաւոր խնամատարութիւնը: Սակայն գիւղին մէջ դանուող ամիրաները, յայտնի թէ զաղանի, խոչընդոտներ կը յարուցանեն սոյն ձեռնարկին արդիւնաւորութեան դէմ: Մկրտիչ ամիրա բարկանալով կը դիմէ Պատրիարքին անձամբ և կ'ըսէ. «Բնեցէ՛ք վարժարանը, տեսէք թէ ի՞նչ կայ, աղէկը, գէշը, օգտակարը, վնասակարը ձեզմէ կը սպասենք իմանալ»: Պատրիարքը կ'որոշէ երթալ տեսնել անձամբ վարժարանը, բայց ամիրաները մէյմէկ խոչընդոտ կը հանեն և վերջապէս

Պատրիարքարանէն ետստիճի մը Խասգիւղ երթալով, Տ. Գէորգ Արծրունին Պատրիարքարան կը տանի ուրկէ կ'աքսորեն Զօրլու և այսպէսով Ճէզայիրեանի այնչափ զոհողութիւններով հաստատած և բարեկարգած վարժարանը իր փայլուն վիճակէն կ'իջնէ աննախանձելի դրութեան մը:

* *

Ինչպէս յիշեցինք Ամիրային մեծագոյն փափաքը ըլլալով երկրագործութիւն և մետաքսագործութեան տարածումը Թուրքիոյ մէջ, որ միշտ կարեւոր վաճառականութիւն մը եղած է Թուրքիոյ համար, այս մըտքով շատ մը օգտակար ձեռնարկութիւններ ունեցաւ, օգտակար թէ՛ երկրին և թէ՛ ազգին միանգամայն, մետաքսի շատ մը գործարաններ բանալ տուաւ ու այլեւայլ դրքերու ապագութեան սատարեց որոնցմէ կարեւորներն են.

1. Մետաքսարանութիւն, Յ. Կըրճիկեան (1846).—
2. Հանրացոյց պատկեր շերամ պահելու.—
3. Կարճատու վարք Մեծին Նարոյէնի, Հիսարեան (1847).—
4. Ընթերցատիրութիւն, Զօրայեան (1852).—
5. Մանր ուսմունք Գրիստոնէական, Մարկոսեան (1855):

Իր ծննդավայրը Խասգիւղ ամենէն աւելի օգտուած է իր հանրային գործունէութիւնէն, ինք շինել տուած է Այվան-Սէրայ Փիլի-Փաշայի կամուրջը, որուն համար կ'ըսուի թէ առաջին անգամ ինք անցած է վրայէն ձիով և այդ պարագան պատճառներէն եղած է իբր փաստ ծառայելով իր թշնամիներուն: Կառավարութիւնը այս և ուրիշ պատճառներով քիչ ետք քանդած է այդ կամուրջը որուն դրութիւնը կարեւոր էր:

Դարձեալ Խասգիւղի մէջ Գարա Աղաճի քարափը շինել տուած է, փողոցները վերանորոգած և գիւղին բարեկարգութեան հոգածու գտնուած է:

Կառավարական շրջանակներու մէջ մեծ ազդեցութիւն ունէր շնորհիւ հանրածանօթ Մեծ Եպարքոս Բէշիա փաշայի որուն մտերիմն ու բարեկամն էր, Ճէզայիրեան անոր միջոցաւ մեծ դեր ունեցած է ազգ. գործերու մէջ և հրովարտակ հանել տալով կայսրէն՝ զրկած է Պատրիարքարան 1847 Մայիս 7 ին որով երկու ժողով հաստատելու արածութիւն կը տրուէր, մէկը 20 աշխարհական անձերէ բաղկացած Գերագոյն ժողով որ հիմա քաղաքական ժողովն է, իսկ միւսը 14 եկեղեցականներէ բաղկացած Հոգեւոր ժողովը, որ հիմա կրօնական ժողովն է, այդ կերպով հիմնարկութիւնը կ'ըլլայ Ազգ. Սահմանադրական կարգերու: Այս երկու ժողովներուն Պատրիարքը պիտի նախագահէր և Գերագոյն ժողովոյ որոշումներուն գործադիրն էր Լօղօճեք անունով պաշտօնակա մը (այժմու գործակատարը):

1847 Մայիս 9 ին իբր ժողովական Ճէզայիրեանի հետ կ'ընտրուին նաև Պալեան Կարոպետ, վառօդապետ ամիրաները և Յ. Կրճիկեան և ուրիշներ, այս ժողովին կը մասնակցին նաև Էսնոֆները:

Ճէզայիրեանի կարծիքները՝ ազգային շրջանակի մէջ միշտ գերակշռութիւն ունեցած են:

Համակիր եղած է Հայ Թատրոնին հաստատման և հակառակարդ հանդիսացած է ամիրաներէ շատերուն, որոնք խաւարամտութեամբ Թատրոնին պէտք չէին տեսներ և որոնք ցաւալի է որ յաջողեցան փլցնել տալ առաջին հայ Թատրոնը որ հաստատուած էր

1858 ին Սասգիւղի մէջ Աւաքել Ալթուն-Տիւրքի միջոցաւ:

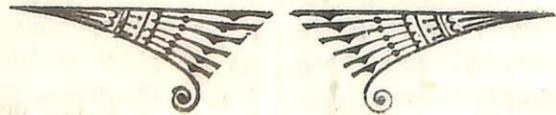
Ճէզայիրեան սովորութիւն ըրած էր ամէն տօնական օրերու աղքատիկ տղաքներու հազուա շինել տալ, կը պատմուի թէ բարեկենդանի շարաթները Սասգիւղի աղքատները կերակուր եփելու պէտք չէին տեսնել, որովհետեւ Ամիրան ինք կը զրկէր տնոնց ուտելիքը:

Սակայն ամէն զօրութիւն շուտով կը շիջէր, նոյն ատեն Օսմ. Կայսրութեան մէջ, և որքան բարձրանալու կարող ըլլար մէկը այնքան խորունկ կերպով կ'ըլլար անոր անկումը: Այս պարագան պատահեցաւ նաև Ճէզայիրեանի, իր պաշտպանին Մեծ Եպարքոս Բէշիա փաշայի անկումովը, արդէն սարսաձ էր Ճէզայիրեանի դէրժը, և իր բազմաթիւ թշնամիները առիթ դատած էին զործելու: Իր չափազանց աչքաւու սպ. երակերպը, Եէնի Բէօյի ծովկերեայ սպարանքը ուր մենչե ցարդ կը մնայ Մ. Ճ. ըսկրդնատաւերը Աւստրիական դեսպանատան շէնքին վրայ, վերջապէս իր կնոջ հազած թանկարժէք քարերէ կոճակներով հազուապէս նախանձը շարժած էին արքայական հարէմներու որոնց վրայ աւելցած էր նաև պետական նշանաւոր անձի մը վրայ ունեցած իր խոշոր պահանջքին չկարենալ գանձումը, որով 1859 ին օր մը յանկարծ իրատէ մը ելաւ և իր ամբողջ հարստութիւնը, կահկարասին և այլն

յարքունիս գրաւուեցաւ մինչև իր հաշիւներու քննութեանց աւարտումը որ սակայն երբեք տեղի չունեցաւ:

Ճէզայիրեան յուսահատ Եւրոպա ուղեւորեցաւ իր հարստութիւնը ձեռք բերելու համար, իրեն կ'ընկերանային իբր խորհրդական Մկրտիչ Քէրէսթէճեան և իբր քարտուղար Մամթէս Մամուրեան («Արեւելեան Մամուլ») խմբագրողն էր, 1859 ին է որ Ճէզայիրեան Լոնտոն կուգայ իր ընկերներով, քիչ մը ատեն պանպոկներու մէջ բնակելէ ետք տուն մը կը վարձէ: Լոնտոնի մէջ Ճէզայիրեան կ'աշխատի անգլիական հպատակութիւնը ընդունել և Անգլիական կառավարութեան միջոցով ետ պահանջել թուրք կառավարութենէն սպորինի կերպով գրաւուած իր գոյքերը: Դիմումներ կ'ընէ պետական մարդերու և փաստաբաններու սակայն իր ձեռնարկին մէջ չյաջողելով յուսախափ 1860 ին վերադարձաւ հիւանդ և ընկճուած, բնակեցաւ Գատըզիւղ ուր 1861 Ապրիլ 1 ին մեռաւ թշուառ վիճակի մէջ:

Ճէզայիրեանի մարմինը փոխադրուելով Գատըզիւղէն Սասգիւղ Ապրիլ 2 ին մեծահանգէս կը կատարուի յուղարկաւորութիւնը և Ներսէս Վ. Վարժապետեան կը խօսի նշանաւոր դամբանական մը «ունայնսութիւն ունայնութեանց» ու մարմինը կը թաղուի Սասգիւղի գերեզմանատանը ուր հիմա քարի կտոր մըն ալ չկայ որոշող այդ մեծ մարդուն գերեզմանը:

ՅԻՉԻՔԱ ՊՕՂՈՍ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ՄԵԼԻՔՅԱՅԵԱՆ

1788 — 1855

77 Յիզիքա Պօղոս Պատուելի

տութեան նուիրուած անձ և որքան որ ալ այժմու գիտական լայնածաւալ մթնոլորտին մէջ փոշիի հատիկի մը արժէքն իսկ ունենալու իրաւունք չունի, սակայն նկատելով իր ժամանակը, իր լուսաւորուելու փափաքները և մանաւանդ այն սերմը որ ցանած է իր յաջորդներուն համար ծնցնելով գիտութեան սէրը, կ'ընեն զինքը արժանիքի աէր հայ գիտնական մը:

Սիմօն Մելիքչանեանի զուակն էր Պօղոս որ 1788 թուականին ծնած է Գըրգ Աղաճի մէջ, իր մանկութեանը դպրոց կ'երթայ թէև, բայց երբ աւելի կը խելահաս ըլլաւ դժգոհանալով իր հոն ստացած ուսման քէն Իզմիր կը մեկնի և կ'աշակերտի Տ. Օհան Վանանդեցի քահանային, երբ արդէն 17 տարեկան էր:

Սակայն իր յիշատակութեամբ հոն երեք տարի սպարդիւն աշխատելով Պոլիս կուգայ պանդուխտ և անօգնական, երբ հազիւ 20 տարեկան էր:

Պոլսոյ մէջ բոլոր պատուելիներուն կը յաճախէ և բնագիտութեան վրայ փոքրիկ գրքոյկ մը կը պատրաստէ ձեռագիր, որու մէջ Յիզիքա քրիստոնէական կրօնքի ճշմարտութիւնը բնականէն հաստատած է:

Այդ միջոցներուն Փէշախմալճեան

Գիտութեան աշխարհին մէջ Հայը ամենէն քիչ ներկայացուցիչները ունեցած է անցեալ դարուն և եղած բացառութիւններն ալ երբեք չեն կրցած զերծ մնալ կրօնքի ազդեցութենէն որ կերպով մը հեռու պահած է միշտ հայ միտքը գիտութենէն: Մէկ քանի հայ բժիշկներէ զատ Յիզիքա Պօղոս կը մնայ միակ բացառութիւնը իբր գի-

Գրիգոր պատուելիի համբաւն ալ իրեն հասած ըլլալով, ի վերջոյ անոր կը դիմէ, կարծելով թէ աւելի լուսաւորութիւն պիտի ստանայ անկից:

Ֆիզիքա՛ Պէզճեան Գաղէզ ամիրային պաշտպանութիւնը կը վայելէ որ այն ատենուան բոլոր ուսումնական երուն կը ներկայացնէ զինքը ստով Ֆիզիքա որ Պոլիս եկած էր սորով լու համար, կամաց կամաց ինք կը սկսի ուսուցանել:

— Ես ճշմարտութիւնը ճանչնալ կ'ուզեմ և ճշմարտութիւնը ուսմունքով կը ճանչցուի, կը պատասխանէ Պողոս, ես լեցուն կանթեղ մըն եմ, կ'ըսեն թէ շատ իւզ կայ այդ կանթեղին մէջ, բայց մէկը պէտք է վստէ կանթեղը որպէսզի լոյս առայ:

Փէշախմալեան՝ Պողոս Պատրիարքին կը պատմէ Ֆիզիքային ուշիմութիւնը որ Պատրիարքարան հրաւիրելով ի ներկայութեան Պէզճեանի և ուսուցիչներու կը քննեն Պողոսը, որով կը հասկնան թէ այս բարձր ուսմունքը և գիտութիւնը բնական է և ոչ թէ ստացական, մանաւանդ անոր բընագիտութեան նոր հեղինակութեամբը: Ժողովը հաւանելով Ֆիզիքային սուած պատասխաններուն այդ օրը կը հռչակեն զինքը Պատուելի և Ֆիզիքա պատուանունն ալ կուտան իրեն երբ տակաւին 23 տարեկան էր:

Գանի մը տարիներ ուսուցչութիւն կ'ընէ Պէզճեանի տան մէջ ամիրային քեւորդուոյն և յետոյ հրաժարելով անկից կ'երթայ Իզմիր և անկից Երուսաղէմ 1820 ին:

Երբ Եգիպտոսի փոխարքայի գործակատար Պողոս պէյ անոր Երուսաղէմ գալը կը լսէ, կը հրաւիրէ Ֆիզիքան Եգիպտոս, որ ընդունելով հրաւերը քիչ մը ատեն կը մնայ և անոր

կարգադրութիւնովը Իզմիր կը վերադառնայ ուր երկու տարի վարժարանին մէջ կը պաշտօնավարէ: Անկէ վերադառնալով Պոլիս՝ Պէզճեանի առաջարկութեամբ Օրթոգիւզի դպրոցին հայկարան կ'անուանուի: Հոն ալ երկու տարի կենայէ ետք երբ կը տեսնէ որ երկարաակութիւն կայ ազգին մէջ Պրուսայի Մատթէոս Առաջնորդի առաջարկութեամբ, Պրուսայի վարժարանին վարժապետ կ'անուանուի ուր երեք տարի կենայէն ետք կը հրաժարի, և կ'երթայ դարձեալ Երուսաղէմ Միսրանութեան վարժապետութեան համար՝ Պողոս Պատրիարքի հրաւերով, հոն տարիուկէս կենայէն ետք դարձեալ Պոլիս կուգայ, և Չուքուր խանի մէջ սենեակ մը վարձելով, շուկայի արհեստաւոր սղաքներուն և կտարեալ մարդոց դասատուութիւն կ'ընէ:

Այն ժամանակները Ազգը երկուքի բամբուած էր, մին լուսնայափոխներուն իսկ միւսը արհեստաւորաց դասակարգը, ասոնց առաջինին կեդրոնաւորին Մեծ Նոր Խանն էր, իսկ երկրորդինը Պէշիքթա՛ Պալեան կարապետ ամիրայի տունը:

Ստեփաննոս Պատրիարք Ազաւնի լուսնայափոխներուն կուսակիցն էր, նոյնպէս այն ատեն կրօնական թոյլատուութեամբ բողոքականութիւնը սկսած էր ազգին մէջ տարածուիլ, այս երկու պատճառներն էին ազգին մէջ գժտութիւն յառաջ բերող: որոնք սկսան իրարու թշնամական ցոյցեր ընել, և գործը այնքան ծայրայեղութեան գնաց որ մինչև կառավարութիւնը միջամտեց և Պալեան կարապետ ամիրան կանչելով խրատեց որ զիրար հաշտեցնեն: Ան ալ հաշտասէր ըլլալով Սերասախոյ Առաջնորդ Յակո-

բոս Եպիսկոպոսը Պոլիս բերել կուտայ որ Ազաւնի տեղ Պատրիարք կ'ընարուի:

Այս վէճերուն հետեւանքով շատեր աքսորուելով Ֆիզիքա եւս անոնց բախտակից կ'ըլլայ և քանի մը օրեր Պատրիարքարանի մահապարտաց բանալ խցարգիւղուի վերջ հիւանդոտ վիճակի մէջ կ'աքսորուի Կեսարիա, իր ձեռագիր հեղինակութիւնները որոնք 16 էն աւելի էին քննութենէ կ'անցնեն ուր ըստ Ստեփաննոսի վկայութեան. «Մէջը շատ պատուական բաներ կային, մինչև անգամ Շնորհալին այն բերանները չէ կրցեր ընելու:

Ցաւալի է որ այդ ձեռագիրները բոլորն ալ այրուած են այն ատենները՝ արգիւնք չքաշելու և չարաշահութեան:

Ֆիզիքա 1839 ին Պոլիս վերադարձաւ. սակայն շատ ցաւեցաւ և անմխիթար հիւանդացաւ, երբ տեսաւ իր հեղինակութիւններուն փճացումը: Կրօնական ժողովոյ անօրէնութեամբը ժառանգաւորաց դասատու կարգուցաւ Վէզիր Խան Ս. Կարապետի սենեակը, բոլոր քահանայացուներ և ազգայիններ հոն կուգային ուսմունք սորվելու համար, ուր լսարան մըն ալ հաստատեց. ինք կը ձուէր կրօնի և գիտութեան վրայ և ամէն հարցում-

Հաւա՛ Յարութ մըն և Գիտաւ մըն
Քրիստոս աչքս քիչ քիչ արեւելիս արեւ ըլլալը
Կեանքի, գործի եղանակս կատարեալ օրք բերել
այնչէ՛ կ'արդի արեւուն լախ հասցարտութե
աս հարկիս խելոյնիս քիչ քիչ հասցարտութե
կրտսէ և ինչէ՛ գործարարելու ինչ ընող հոն
ուրքի քիսապ ակնարկս ինչ քիչ քիչ
կարգարտութե՝ կը խորովի՝ կրտսէ/կը
եսս ինչ և ինչիս՝ որ քիչ ատենից չքաւի,
լա՛ ինչ յաւելի աչքս/ք աչք քիչ. որ
փոխով հասցարտ աս ինչ և ինչ քիչ քիչ
և ճարտարապետ կ'ար արեւելի և
պայտեալ Յոգեմեղս արեւելի ալ աչքս/ք
յե՛ կ'փոխով հասցարտելու

ՊՄ Կարապետ
Ֆիզիքայ որդու

78 Ի՛ր ձեռագիր մեկ նամակը

ներու կը պատասխանէր:
Ազգ. Պատրիարքարանի անօրէնութեամբ 1848 ին գնաց Մուշ, ուր քաղաքական խռովութիւն մը ծագած ըլլալով, հանդարտեցուց և Մշոյ վանքը մնալով միտրաններուն ուսմունք սորվեցուց և երեք տարի մնալէն ետք 1851 ին Պոլիս վերադարձաւ և Ալի փուշա Խանը սենեակ մը վարձելով դասախօսութիւններու սկսաւ:

Ֆիզիքա իր ժամանակին ամենէն գիտուն և ողջամիտ անձը եղաւ որ փոխանակ ծթաւ գաղափարներու հետեւելու՝ փափաքեցաւ որ գիտու-

Թիւնը կրօնի հետ զուգընթաց տա-
րածուի ողբին մէջ, իր բնական գի-
տութեանց համութեանէն է որ Ֆիզիքա
պատուանունը արուած է իրեն, ունի
անտիպ գիրքեր, և Տրամաբանութիւ-
նը որ երկու անգամ տպուած է իր
մահէն ետք:

Ֆիզիքա խեղճ վիճակով իր մահ-
կանացուն կնքեց 68 տարու 1855
Յունիս 9 ին Ալի փաշա խանի մէջ և
թաղուեցաւ Պալըզլը Տէր Գրիգորի-
սի թաղը:

Իր ձեռագիր նամակը ուղղուած
է Նիկողոս աղա Պալեանի:

ԱՆԵԿՊՏՆԵՐ

ՖԻԶԻԿԱ ՊՈՂՈՍ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

— 0 —

Իր կեանքէն շատ անեկպոտեմ կան,
քանի մը կարեւորները հոս կը գեթե-
ղենք քաղելով ծանօթ գրագէտ Արամ
Անտոնեանի «Պեղնեան Ամիրա» գործէն
որ «Կառափնաս»ի մէջ հրատարակ-
ուեցաւ եւ որ դժբախտաբար կիսատ
մնաց:

Պեղնեան Օրթոգրափիք ամարանոց
գրացած էր:

Իրիկուն մը՝ մութին կը մնայ, և
ուշ ատեն ատեն գացած միջոցին կը
հանդիպի գինովի մը՝ որ իր վրայ կը
գլորի: Պեղնեան կ'ուզէ խուսափել,
բայց ժամանակ չունենար: Գինովը իր
վրայ կ'իջնայ ճշմարտապէս անգիտա-
կից վիճակի մը մէջ, և երկուքը մէկ
գետին կը գլորին՝ սակաւին նոր գող-
րած անձրեւէ մը գոյացած ցեխին մէջ:
Ամիրան՝ մեծ դժուարութեամբ միտն
կը յաջողի ինքզինքը ազատել գինո-
վին գրկախառնումէն և ոտքի կ'ելլէ
գարնուրելի բարկութեան մը մատ-

նուած: Երբոր ատեն կը մտնէ, անե-
ցիները իրար կ'անցնին զինքը այդ-
պէս ցեխաթաթաւ տեսնելով: Ամէն
մարդ իր քովը կը փութայ, և բերնէ
բերան՝ հարցումները իրարու կը յա-
ջորդեն անընդհատ:

— Խեղ է, Ամիրա՛, վա՛ր ինկար:
Բայց Պեղնեան ոչ մէկուն կը պա-
տասխանէ, և հազիւ թէ նշանոցի հը-
րաման կ'ընէ որ ջուր ու հազուստ
բերեն:

Մտքուելէ վերջն ալ իր կիրքը
չի սմքիր: Կերակուրի ժամը կուգայ
կ'անցնի զուր տեղը կէս-բերան հրա-
ւէրներ կ'ուզեն իրեն: Բողոքները վը-
րայ երկնցած՝ կը խոհայ իր դրողու-
թեան առիթ տուող պատահարին վը-
րայ: Երբեմն երբեմն,

— Մե՛ծդ Աստուած, կը մըմնջէ՛
կարծես դուրս ժայթքելու պատրաստ
հայհոյութիւն մը խեղդելու համար:

Տնեցիները կը գգան թէ փոթորիկ
մը պիտի պայթի, և մէկիկ մէկիկ կը
հեռանան՝ նոխազ քառութեան չղառ-
նալու համար:

Կէս ժամու չափ այդպէս մինակ
մնալէ վերջ, յանկարծ քանի մը ծափ
կը գարնէ. ամէն մարդ՝ կարծես զսպա-
նակէ մը մղուած՝ ոտքի կ'ելլէ և իր
քով կը փութայ հրամանը ստանալու
համար:

— Պողոս Պատուելին արթո՞ւն է,
կը հարցնէ Պեղնեան:

— Ո՛չ, ամիրա՛, կը պատասխանեն:

— Հաց կերա՞ւ:

— Ոչ:

— Դացէք արթնցուցէք և ըսէք
որ ինձի գայ:

— Հրաման է, ամիրա՛

Պատուելին գոյնը կը նետէ՝
երբոր իրեն կ'իմանացնեն թէ Ա-
միրան զինքը կ'ուզէ: Կը գգայ թ-

ինք զո՛հ պիտի երթայ անոր բարկու-
թեան, կը քարոսայ կը մնայ անկող-
նին մէջ, ու տենդագին մոլեգնու-
թեամբ մը աչուրները կը շփէ:

Բայց կարելի չէ ամիրային մէկ
խօսքը երկուք ընել: Ճարահատ կ'ել-
լէ անկողնէն և նիւպակն վրան առնե-
լով, դողդողալով վար կ'իջնէ, ու բա-
րեւի կը կենայ ամիրային տօջէ:

— Պատկած էիր, կը հարցնէ
Պեղնեան:

Պողոս՝ հազիւ թէ գլխու տարսամ
չարժուս մը կրնայ ընել:

— Ինչո՞ւ հաց չկերար, կը հար-
ցնէ նորէն ամիրան:

Պատուելին կը գգայ թէ բարկու-
թիւնը դուրս առլու առիթ մը կը
փնտռէ, և լսիկ մնջիկ կը պատրաս-
աբւի հարուածը ընդունելու, երբ իր
ընտան արթնամտութիւնը օգնու-
թեան կը հասնի իրեն: Միաքը կը
գործէ ինքնաբերաբար՝ սարսուռի
վազքի մը չափ արագ, և հաճելի պա-
տասխան մը կուգայ կը թառի շըր-
թունքին ծայրը:

— Ամիրա՛, կ'ըսէ, ծառին բունը
անունդ չտած՝ ճիւղերը ի՞նչպէս կը շ-
տանան:

Պեղնեան կը սիրէր այս անտակ
պատճառարանութիւնները: Յաճախ
ամբողջ օրը զինքը խօսող կիրք մը
վայրկենապէս կը լծանար, կը հան-
դարտէր միտի սրամիտ բառի մը շը-
նորհիւ: Միեւնոյն բանը կը պատահի
նաև այդ իրիկունը: Ամիրային գէմքը
գոհունակ արտայայտութիւն մը կը
ստանայ, և Պողոս կը գգայ քան կը
տեսնէ ժպիտ մը՝ զոր Պեղնեան զուր
տեղը կը ձգնի քողարկել:

— Նստէ նայիմ, պատուելի՛, կ'ը-
սէ վերջապէս:

Գինովին խնդիրը կրկին միաքը

կ'իջնայ, ու դէմքը նորէն կը մթաղ-
նի: Երկար միջոց մը կ'անցնի սպառ-
նալից լուծեամբ մը, մինչև որ կը
հարցնէ Պողոսի:

— Պատուելի՛, դուն խելացի
մարդ մըն ես, քու խելքդ իմինէս ալ
բարձր է . . .

— Բաւ լիցի, Ամիրա՛ . . .

— Դուն իմ խօսքիս նայէ . . .
միաքս բան մը կայ, ժամ մըն է նըս-
տեր կը մտածեմ, չեմ կրնար մեկ-
նութիւն մը տալ . . . գիտե՞ս սա ի-
րիկուն ին՛չ պատահեցաւ ինձի:

— Խեղ է անշուշտ . . .

— Պեխեր է պեխեր . . .

Ու կը պատմէ գինովին պատու-
հարը:

Պատուելին քանի մը անըմբռնե-
լի բառեր կը կմկմայ: Արդէն իսկ
զգացած է թէ ի՞նչ պիտի հարցնէ ի-
րեն, ու պատասխան մը կը պատրաս-
տէ: Ամիրան կը շարունակէ:

— Հիմա ինձի տէրտ եղաւ գնաց,
կը մտածեմ, կը մտածեմ՝ բան մը չեմ
գտներ . . . Ինչո՞ւ գինով մարդոց վրայ
խելք ու միաք չի մնար . . .

Պատուելին պատասխանը պատ-
րաստած է:

— Ամիրա՛, կ'ըսէ, մարդուս գը-
լուխը չորս անկիւն ունի, մէկ ան-
կիւնը խելքը նստած է, միւս անկիւնն
ալ միաքը, իսկ մնացեալ երկու ան-
կիւնները պարտալ են . . .

— Ինտո՛ր, ինտո՛ր . . . մէյ մըն
ալ ըսէ . . .

Պատուելին կը կրկնէ ըսածը ու
կը շարունակէ:

— Երբ որ մարդ մը կ'երթայ
գաւաթ մը օղի կը խմէ, օղին հուր-
քը վեր՝ գլխուն մէջ կ'ելլէ և պա-
րտալ անկիւններէն մէկը կը բազմի . . .
մէկ հատով չյազենայ, և երկրորդ

գաւաթ մըն ալ պարպէ, անոր ալ հուրքը վեր կ'ելլէ՝ միւս պարապ անկիւնը կը տեղաւորուի... Երրորդ գաւաթին հուրքն ալ այդպէս վեր կ'ելլէ, բայց չորս անկիւններն ալ բռնուած ըլլալով՝ մէջտեղը կը մնայ... այն ատեն խելքը կ'ըսէ մտքին... միտք աղբար, նոր հիւր եկաւ, անքաղաքավարութիւն է որ մենք նըստինք և մեր հիւրը ոտքի վրայ մնայ, տեղէ իրեն տուր... միտքը կը մըտածէ որ խելքը իրաւունք ունի, տեղէն կ'ելլէ և հիւրը իր անկիւնը կը հրամցնէ... Երբ որ չորրորդ գաւաթի մը հուրքն ալ գլուխը բարձրանայ՝ այս անգամ խելքը տեղէն կը թռի՝ որպէս զի հիւրը ոտքի վրայ չմնայ... անս այսպէս օղիին հուրքը ամբողջ գլուխը կը բռնէ, ոչ խելք կը մնայ ոչ ալ միտք...

Ամիրան շաշուսու շահագալից քահանայ մը կը կնքէ պատուելիին հետեւութիւնը: Ամբողջ վայրկեաններ անձնատուր կ'ըլլայ այդ գուարթութեան, որ կրկին կը շէնցնէ տունը:

— Ապրիս, հազար սպրիս, պատուելի, կ'ըսէ, հիմա՛ քէյֆս տեղը բերիր:

Յետոյ, ծափ զարնելով, կը հրամայէ ներկայացող սպասուորին:

— Շո՛ւտ, կերակուր բերէք...

Կատարեալ հրճուանքով սեզան կը նստին, կ'ուտեն ախորժակով ու զուարթութեամբ: Ամիրան այնքան ուրախ էր որ սեզան կը նստեցնէ իբր պատասպարեալ իր տունը գանուող պառուս մը ուրկէ միշտ հետու կը փախչէր անտանելի շատախօսութեանը համար: Եւ սակայն, շուտ կը զգջայ: Պառուսը՝ ամիրային գուարթ տրամադրութենէն քաջալերուած՝ կը քակէ կողակին կապերը ու կը սկսի շաղա-

կրատել, կը խօսի անվերջ, անդադրում: Պէզճեան չուզեր անոր սիրաբար կարել, և ոչ իսկ դիտողութիւն մը կ'ընէ: Միայն, միջոց մը, Պողոսի կը դառնայ ու կը հարցնէ.

— Պատուելի, ինչո՞ւ ծերերը տրտնու կ'ըլլան:

Պատուելիին քով պատասխան կը պահսի:

— Մարդուս ոյժը, կ'ըսէ, ոտուրներէն կը սկսի... աղայութենէն մինչև տասնըվեց տարին մարմինն աւմենէն զօրաւոր մասերը ոտքերն են... տասնըվեցէն սկսեալ այդ ոյժը մէջքը կը բարձրանայ և այնտեղ կը մնայ մինչև քառասունը... անկէ անդին, կամաց կամաց վեր կ'ընէ, կղակին կը հասնի և հոն կանգ կ'առնէ... ասոր համար է որ ծերերը կրնան երիտասարդներէն աւելի շատ խօսիլ:

Այս պատասխանը ոչ նուազ զբարթութիւն կը պատճառէ ամիրային:

Պատուելին ուշ ատեն պատկերով կ'ելլէ, բայց վերմակը բացած ատենը զարմացմամբ կը տեսնէ որ անկողինը բռնուած է: Բնաւ չէր սիրեր անկողինը բաժնել ուրիշի մը հետ, բայց այն իրիկունը չի նեղանար այդպէս անկողի հիւր մը գանելով վերմակին տակ: Ուրովհետեւ՝ անկողինն մէջինը ուրիշ բան չէր՝ այլ հաճոյատեսիլ, գըրաւիչ ու կսկիւր... քսակ մը:

Եւ չի նեղանար անոր համար որ ամիրային ձեռքէն ելած քսակները երբեք պարապ չէին ըլլար...

Իր ժամանակին ամենէն նշանաւոր բնագէտն էր. տակէ զատ համայնագիտական ծանօթութիւն ունէր քիչ մը ամէն բանի, և մասնաւորաբար գիտական և բնագիտական խնդիրներու մասին: Կրօնական իրերով ալ կը հետաքրքրուէր, բայց աւելի կը-

բօնքին ներշնչած բարոյական պարասուորութիւններն էին որ զինքը կը յանդուցանէին, քան գաւառաբանական կնճիռներն ու պայքարները:

Մինչև տասնըվեցերորդ տարին Իզմիրի մէջ ուսանելէ վերջ՝ յանձնարարագրով մը Պոլիս կուգայ ու կը ներկայանայ Պէզճեան ամիրային՝ որուն ուսումնասիրութեան համբաւը տարածուած էր բովանդակ թուրքից մէջ, և որ այդ միջոցին Օրթոքիւղի ամբարանոցը կը գտնուէր:

Ամիրան՝ առաջին վայրկեանէն իսկ կը համակրի այդ սիրուն ու գըրաւիչ պատանին:

— Խելքդ աչքերուդ մէջ գրուած է, կ'ըսէ անոր, բայց անունդ ո՞ւր կարգամ:

Պողոս՝ յանձնարարագիրը կը հանէ վերարկուն զբազանէն և ամիրային կուտայ:

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, կ'ըսէ Պէզճեան կարգալէ վերջ, բա՞ն սորվի կ'ուզես:

— Ես ճշմարտութիւնը ճանչնալ կ'ուզեմ, և ճշմարտութիւնը ուսմունքով կը ճանչցուի, կը պատասխանէ Պողոս, ես լեցուն կանթեղ մըն եմ, կ'ըսեն թէ շատ իւր կայ այդ կանթեղին մէջ, բայց մէկը պէտք է վառէ կանթեղը որպէս զի լոյս տայ:

Այս պատասխանը այնքան հաճելի կը թուի Պէզճեանի որ պատանին վար կը դնէ իր տանը մէջ ուր այդ կարգի պատասպարեաներ, մեծ մասամբ ուսուցիչ, անպակաս էին արդէն:

Ժամանակին ամենէն նշանաւոր ուսուցիչը՝ Փէշախմալճեան Գրիգոր պատուելին՝ Պէզճեանի մտերիմ բարեկամն էր, և կը դատախօսէր Օրթոքիւղի վարժարանին մէջ: Շարաթ չէր անցնէր որ քանի մը անգամ ճաշի չգար ամիրային տունը՝ ուր ընդհան-

րապէս կը խօսակցէին կրօնքի և ուսման վերաբերող հարցերու մասին: Պէզճեանի կրթական բարեգործութեանց մեծազոյն մասին թելադրիչը այդ նշանաւոր ուսուցիչը եղած է:

Իրիկուն մը՝ Փէշախմալճեան ճաշի եկած ըլլալով, ամիրան անոր կը ներկայացնէ Պողոսը:

— Պատուելի, կ'ըսէ, այս աղուն հոգը քեզի... լաւ տեղէ յանձնարարութեամբ է, շատ ալ պատուական տղայ է:

Պատուելին քանի մը հարցումներ կ'ուզէ Պողոսի, և կը զարմնայ աւելի իր արթնամտութիւնն ու հմտունոր արթնամտութիւնն:

Յաջորդ օրն իսկ թիւրքա կը սկսի աշակերտիլ Փէշախմալճեանի, ուրկէ անհունապէս կ'օգտուի: Միւս կողմէ, հետզհետէ ալ աւելի համակրութիւն կը ներշնչէ իր պաշտպանին, որ շարունակ տունը գտնուող երկրորդական ուսուցիչներու հետ մրցման կը դնէ գայն, և կը հրճուի տեսնելով թէ յաղթութիւնը երբեք ուսուցիչներուն չի մնար:

Այդ յաղթանակները ա՛յնքան կը բազմապատկուին որ Յիզիքա կը սկսի արգահատիլ ամիրային տունը խմբուած ուսուցիչներուն վրայ: Օր մը, այլեւս չի դիմանար, և արհամարհոտ չեչտով մը կը պոսայ մէկ քանի ուսուցիչներու՝ որոնք յաղթանակ մը տանելու յոյսով բանավէճի բռնուած էին իրեն հետ և չարաչար պարտուած.

— Ես այստեղ բան սորվելու եկայ, և կը սորվեցնեմ կոր...

Ուսուցիչները իրենց վրէժը լուծելու միջոց մը կը տեսնեն այդ խօսքերուն մէջ, և Փէշախմալճեանը զբռնելով.

— Պատուելի կ'ըսեն, ազուաւր կը մեծցնես որ ո՞չքդ հանէ:

— Ի՞նչ կայ որ:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, երէկ Ֆիզիքս ըսաւ թէ ինք սորվելու համար Պոլիս եկեր է և իր վարժապետին բան կը սորվեցնէ . . .

— Վա՛յ անիծած շուն, կը գոռայ Փէշտիմալճեան, սասանկ, հա՞ . . .

Եւ աջ ձեռքին ցուցամտաւ պատին քսելով կը յարէ.

— Թող առ նշանը այստեղ մնայ, և ես անոր խելքը գլուխը կը բերեմ:

Քանի մը օր վերջ, աննշան գանցառութիւն մը պատճառ բռնելով, Գալաթի կը քաշէ զայն և անխնայ հարուածել կուտայ:

Ֆիզիքս զուր տեղը կ'աղերսէ, զուր տեղը կը պուռայ թէ յանցանք մը չէ գործած:

— Ծօ՛ շուն, կը գոռայ Փէշտիմալճեան, ծօ՛ լեզուդ այդքան երկընցաւ որ վարժապետդ կ'ուրանաս:

— Պատուելի՛, ես չուրացայ, կը մնջէ խեղճը:

— Հապա դուն չըսի՞ր ամիրային տունը թէ վարժապետիդ ալ բան կը սորվեցնես:

— Սուտ է, պատուելի՛, սուտ է . . .

Եւ ինքիւրը նոյնութեամբ կը պատմէ Փէշտիմալճեանի, սուանց բան մը ծածկելու: Փէշտիմալճեան կը զայրանայ այդպէս նենգօրէն խարուած և անարդար գործ մը տեսած ըլլալուն համար, և իրողութիւնը կ'իմացնէ ամիրային որ իր կարգին զարհուրելի բարկութեան մը կը մատնուի: Նոյն իրիկունն իսկ՝ բանասարկուէներն փառաւոր ծեծ մը կ'ուտեն Ֆիզիքսի ներկայութեան, և օրը սուտու չեղած կ'աքսորուին՝ այլեւս անգամ մըն ալ Պոլիսը չտեսնելու համար:

Եւ որպէս զի փոխարինութիւն մը ըլլայ անոնց անիրաւութեան զո՛ւ

հին. Փէշտիմալճեան՝ ամիրային խորհուրդով՝ Ֆիզիքսն պատուելի կը հռչակէ հանդիսաւորապէս:

* * *

Պէզճեանի սէրն ու պաշտպանութիւնը այլեւս բնաւ չպիտի պակսէին Մելիքչահեանի վրայէն: Ֆիզիքս արտաքոյ կարգի բանգէտ մարդ էր, աւելի ըլլալով՝ սրամիտ ու պատրաստաբան էր, յատկութիւններ՝ որոնց սիրահարն էր ամիրան: Մելիքչահեան անոր զմայլանքը գրաւած էր նաև իր ուղիղ և աննեղ բնուորութեամբ: Պէզճեան մինչև վերջին շունչը սա համոզումը փայփայած է թէ ինք ոչ մէկ դիրքի կրնար հասնի՛լ առանց իր անհատական յատկութեանց: Հետեւաբար՝ իր շուրջի մարդոց նիւթական կարողութեան, դիրքին ու աստիճանին այնքան կարեւորութիւն չէ ընծայած՝ որքան անուց բարեմասնութեանց:

Մելիքչահեան քծնող ալ չէր, ինչպէս կ'ըլլային սովորաբար փամանակին միւս պատուելիները որոնց յաջողութեան մեծագոյն միջոցը քծինքն ու գեանաքարչութիւնն էր: Ուղիղ մարդ ըլլալով, կը մնար համարձակ ու ճշմարտախօս: Ո՛չ պատիւը կը սիրէր, ո՛չ դրամը, ոչ ալ գովեստները: Աշխարհային իրերը իրեն համար չէին.

— «Միայն կարգալ և ուսումնասիրել, միայն սորվիլ ու սորվեցնել»: — Այս եղած է իր էութեան գրեթէ միակ ու կարեւորագոյն մտահոգութիւնը:

Այդ միանգամայն գեղեցիկ, աննեղ ու բարձր հոգին բնականաբար քօղարկուած չպիտի մնար ամիրային խորթափոսնց աչքէն: Այդ է պատճառը որ Մելիքչահեան մինչև իր մա-

հը չէ՛ բաժնուած քովէն, իրեն հետեւած է շուքի մը պէս, և շատ մեծագործութեանց թելադրիչը, ինչպէս նաև դժուարին ժամանակին ու մէջիմաստուն խորհրդատու մը եղած է: Այս է պատճառը որ իր մասին այսքան կը ծանրանանք:

Շատ հազուադէպ առիթներու մէջ միայն ամիրային սիրալիբ վարժունքը եղծուած է, ան ալ ծայրայեղ սրանեղութեան պահերուն՝ որոնց միջոցին իր աչքին ոչինչ կ'երեւար: Իբր ճշմարտապէս աստուածալախ մարդ՝ ամիրան չէր հայնօյէր, ոչ ալ հայնօյցները կը սիրէր: Փողոցէն անցած ատենը՝ եթէ երբեք հայնօյութիւն մը լսէր՝ անպատճառ «Մեզո՛յ Աստուծոյ» պիտի մրմնջէր: Անգամ մը՝ մինչդեռ եկեղեցիի մը առջեւէն կ'անցնէր իր այլազին հետ, այնպէս կը պատահի որ երկու խանութպաններ կուրի բռնուին իրարու հետ և կուրը անլուր յիշոցներով համեմեն: Ամիրան բուռ մը դրամ կուտայ այլազին, և եկեղեցիին դուռը ցուցնելով:

— Գնա՛ սըկէ խոշոր մօմ մը վառէ, կ'ըսէ, թերեւս Աստուծոյ հաճոյ կը թուի և այս մարդոց մեղքին կը ներէ:

Եթէ արտակարգ բարկութեան մը մատնուած ըլլար՝ շատ շատ «չան դաւակ» կը պոսար դիմացինին, ուրիշ ոչինչ: Այդքանն իսկ կարծես չուզէր կ'ըսէր, բայց ինչ օգուտ որ բարկութիւնը մարելու համար անհրաժեշտ պէտք էր անհաճոյ խօսք մը կամ բառ մը: Հայնօյութիւնը այն ատենի մարդոց համար մանուսնգ՝ հոգուոյն հովանաւն եր, — ինչպէս կ'ըսեն մինչև հիմա, — և առաւելապէս Ահնցի ամիրաներն ու արհեստաւոր-

ները գիտէին բանաստեղծական երանգներ տալ այդ հովանաւրին շարժուածներուն:

Մելիքչահեան ալ՝ ամէն անգամ որ ամիրային սրանեղութեան տեղի կուտար, ընդհանրապէս այդ «չան դաւակ» անունով կը մկրտուէր: Փամանակին մարդոց հայնօյութեանց հետ բաղդատելով՝ այդ բառը սեր ու մեղր էր, բայց կրկին պատուելին չէր սիրեր այդ պայմաններուն մէջ կատարուած կրկնամկրտութիւն մը՝ որ իրեն հետ կ'անարգէր նաև իր հայրը: Ֆիզիքս կ'ուզէր այս պարագան հասկըցնել ամիրային, բայց յարմար առիթի մը կը սպասէր՝ որպէս զի զայն չվիրաւորէ:

Այդ տեսակ առիթ մըն էր Մելիքչահեանի հետապնդածը: Ինք ալ շատ լուր կը ճանչնար մարդիկը, և ամէն մարդէ աւելի՝ ամիրան: Կ'ուզէր քարը անա՛նկ մը տեղաւորել որ թէ՛ պէտք եղած աղբեցութիւնը ընէր, և թէ՛ մանաւանդ, — ամենէն կենսականը, — զլիսուն փորձանք մը չը բանար:

Եւ անա թէ ի՞նչ պայմաններու մէջ իր փափաքին կը հասնի:

Իրիկուն մը՝ երբ ամիրային հետ տուն կը դառնար, երկու շուներ կ'երկն իրենց դէմը, երկուքն ալ փրփրած ու շողիքոտ, և իրարու վրայ յարձակելու իրար բղքտելու տրամադրութեան մը մէջ:

— Աս ի՞նչ սոսկալի աղմուկ է, կ'աղաղակէ Պէզճեան՝ շուներուն կատաղի հաչիւններէն նեղուելով:

Յետոյ, Մելիքչահեանի գառնալով, կը հարցնէ.

— Պատուելի՛, արդեօք ինչո՞ւ կը հաչեն այս շուներ

— Անոնք չեն հաչեր, կը պա-

տասխանէ պատուելին:

— Չեն հաշիւը... հապա ի՞նչ է ըրածնին...

— Ամիրա՛, կը խօսին կոր...

— Չըսե՞ս, շուներն ալ լեզու ունին. մարդու պէս կը խօսին, վրայ կուտայ ամիրան՝ հեգնական շեշտով մը:

Մեղիքչահեանի մաքին մէջ գաղափար մը ծագած է, այս պատճառաւ աւելի կը գրգռէ ամիրան:

— Հարկա՛ւ լեզու ունին... շուն ըլլալով՝ ինչո՞ւ չպիտի խօսին...

— Վա՛յ, լեզո՞ւ ունին, կ'ըսէ ամիրան, ուրեմն գիտես թէ ի՞նչ կը խօսին:

— Գիտեմ, կը պնդէ պատուելին:

— Է՛, ի՞նչ կ'ըսեն իրարու...

— Ան գեղին շունը աս ճերմակ շունին մարդու զաւակ կ'ըսէ կոր, աս ճերմակ շունն ալ անոր կ'ըսէ կոր որ ինչո՞ւ կը հայհոյես, ես մարդու զաւակ չեմ, ես բուն իսկ շան զաւակ շուն եմ...

Ամիրան՝ նախ չի հասկնար այս բացատրութեան իմաստը, և կուշտ խնդուք մը կը ձգէ ըսելով.

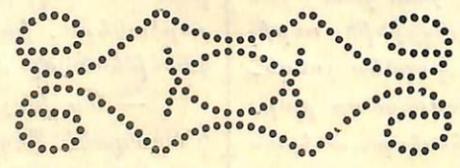
— Աֆէրի՛մ, պատուելի, քերհիմա-

նութեանդ ըսելիք չկայ, բայց ինչո՞ւ աս ճերմակ շունը մարդու զաւակ ըլլալ չուզեր... մարդը շունէ՞ն ալ գէշ արարած է...

— Չէ՛, ամիրա, բայց քանի որ ամէնքս ալ աշխարհ եկած ենք Նախախնամութեան իմաստուն կարգադրութեամբ, պէտք է մեզի համար սահմանուած սեռին մէջ մնանք, անկէ դուրս չելլենք, ոչ ալ ուրիշները անկէ դուրս նետենք... ան գեղին շունը աս ճերմակ շունին մարդու զաւակ ըսելով, զայն կերպով մը դուրս հանած եղաւ Նախախնամութեան սահմանած սեռէն, հետեւաբար՝ անոր հայհոյեց... ո՛չ միայն հայհոյեց այլ նաև Նախախնամութեան կարգադրութիւնը փոխել ուզեց, մեծ ու անքաւելի մեղք գործեց Նախախնամութեան դէմ...

Այս բացատրութեան վրայ միայն ամիրան կը հասկնայ թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէ Մեղիքչահեան:

Յայտնի չէ թէ անկէ ետքը կը գործածէ՞ «չան զաւակ» խօսքը, բայց գոնէ պատուելին այլեւս անգամ մըն ալ զայն չի լսեր ամիրային բերնէն:

Յիշատակարան մեր երկասիրութիւնը որ հրատարակուած է 1909-1914 շրջանին և որ պատկուած է «Սահակ Մեսրոպեան» 1912 ասուան մրցանակաւ, ըստ կտակի բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանցի, բոլորովին սպասած է: Ամէն կողմէ մեզի եղած խնդրանքներուն գոհացում տալու համար հետզհետէ կը հրատարակենք Հայ երեւելիներու կենսագրականները, լուսանկարները, դրութիւնները և նմանահանութիւնները իրենց գործորուն հետ, անոնք որոնք հրատարակած ենք և անոնք որոնք չեն հրատարակուած այն ատեն: Նկատելով գործին բազմածախս հանգամանքը, «Յիշատակարան Մատենաշար» անունով պրակներ կը հրատարակենք, սպասելով հասարակութեան քաջալերանքին:

Ա.Ռ.Ա.ՉԻՆ ՀԱՏՈՐԸ ԼՐԱՅՍԾ Է:

ՄԵՐ ՎՃԱՐՈՂ ԲԱԺԱՆՈՐԳՆԵՐԸ

ԳԱՀԻՐԷ

Տիարք ձանիկ Չաբբր Բ. լաւ թուղթ
Իօթէն Փափազեան Բ.
Արմենակ Սանտալեան Բ.
Գրիգոր Լեւոնեան Բ.
Սարգիս Պօղիկեան Բ.
Տիգրան Մէրճանեան Բ.
Նուպար Գէորգեան Բ.
Արմենակ Պետեւեան Բ.
Տօքթ. Ժամկոչեան Բ.
Պետրոս Խրլաքեան Բ.
Մկրտիչ Լէյօզեան Բ.
Տօքթ. Վարդերեան Ա.
Կարապետ Երզնկացեան Ա.

ԳԱՀԻՐԷ

Տիարք Մեսրոպ Գուլումճեան Բ.
Հայկ ձերահեան Բ.
Մասիս Պետրոսեան Բ.
Տիկին Ա. Բոլատ Բ.

ՍՈՒԷՉ

Տիար Յ. Մխիթար Ph. Cleopatra Ա. Բ.

ԱՂԵՔՍԱՆԳՐԻՍ

Տիկին Երկաթ Բ.

ՃԻՊՈՒԹԻ

Տիար Լեւոն Գալֆայեան Բ.

ՆԻՍ (Ֆրանսա)

Տիար Երուանդ պէյ Աղաթոն ինչպէս որ Ա. հատորին համար կարեւոր գումար մը զրկած էր առ ի քաջալերութիւն, նոյնպէս այս անգամ եւս 4 ոսկիի գումար մը զրկած է, և որուն համար հրապարակաւ իմ շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ և ատոր փոխարէն կը զրկուի զանազան վարժարաններու Ա. և Բ. հատորներէն:

Սոյն բազմածախս «Յիշատակարան»ի համար եղած սոյն նուէրները մեզ պիտի քաջալերեն որպէս զի աւելի արազօրէն հրատարակենք պրակները: Իցիւ թէ մեր իւրաքանչիւր բաժանորդ մեզ բաժանորդ մը դանէր, որով աւելի շուտով աւարտէինք մեր հրատարակութիւնը:

Շնորհակալութիւն նաև Տիար Մեսրոպ Գուլումճեանի որ կը շարունակէ իր նուիրատուութիւնը «Յիշատակարան»ի Բ. հատորին, նուէր Մանիսալեան վարժարանին:

Բացուած է «Յիշատակարանի Մատենաշար»ի Բ. Հատորի բաժանորդագրութիւնը 10 պրակի բաժնեգինն է 25 Ե. Գ. պրակը 2 1/2 և Արատասման 30 Փր., Ամերիկա 1.50 տօլար: Առաջին Հատորը կը վաճառուի 30 Ե. Գ.
Հասցէ՝ VAHAN ZARTARIAN, 18, Rue Tewfik — LE CAIRE Egypte)

Cliché

Imprimerie AGOP PAPA ZIAN - 3, Midan Suarès, Le Caire (Egypte)